

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
«ЎРМАТ БЕЛГИСИ» ОРДЕНЛИ А. С. ПУШКИН
НОМИДАГИ ТИЛ ВА АДАБИЕТ ИНСТИТУТИ

ЗУЛФИЯ

Адабий
уйлар

ТОШКЕНТ
ЎЗБЕКИСТОН ССР «ФАН» НАШРИЕТИ
1985

Социалистик Меҳнат Қаҳрамони, Ўзбекистон ССР халқ шоири Зулфия ажойиб лирик шеърлари, дostonлари ва публицистик мақолалари билангина эмас, балки сўз санъати, шеърининг сеҳрли олами ҳақидаги, устозлар, қаламкаш дўстлар ва шогирдлар ҳақидаги зукко қалб туйғулари билан ёзилган адабий-танқидий асарлари билан ҳам машҳурдир. Қўлингиздаги рисолада шоиранинг ана шу мақолаларидан олинган қимматли фикрлари жамланган бўлиб, улар Зулфиянинг эстетик олами билан яқиндан танишиш ва унинг ижодхонасига назар ташлаш имконини беради.

Тўпловчи
масъул муҳаррир:
Филология фанлари кандидати
Наим ҚАРИМОВ

Тақризчилар:
филология фанлари доктори М. МУРОДОВ,
филология фанлари кандидати М. СУЛТОНОВА

3 4603010101 7550
М355(04)—85 рез. 85

© Ўзбекистон ССР «Фан» нашриёти, 1985 й.

Адабиёт ва санъат асарларининг миллионлаб совет кишилари учун қувонч ва илҳом манбаи, ақл-заковат ва руҳий қудрат манбаи бўлиши, уларни ғоявий ва маънавий жиҳатдан тарбиялаши санъаткорнинг нафақат истеъдоди ва маҳорати, балки унинг илғор ва курашчан дунёқарашига, бой назарий ва адабий-эстетик оламига ҳам боғлиқ.

Ўзбек шеърятининг атоқли арбобларидан бири Зулфия чорак асрдан буён адабий танқид муаммолари билан ҳам фаол шуғулланиб келади. Зулфия қаламига мансуб элликка яқин адабий-танқидий мақолаларда унинг ҳаёт ва адабиёт, шеърятнинг ижтимоий ва тарбиявий вазифаси, устоз ва ёш шоирлар ижоди тўғрисидаги қимматли фикрлари жамланган бўлиб, улар юбилярнинг ўзига хос эстетик қарашлари ҳақида мукаммал тасаввур беради.

Таниқли рус совет шоираси Марина Цветаева: «Шеърят — энг кам сўз билан ифодалаш санъатидир», деб ёзган эди. Бошқирд шоири Муса Ғали эса ўз шеърларининг бирида шеърятни «софлик, қудрат ва жасорат» деб атаган. Зулфия қаламкаш дўстларининг шеърят ҳақидаги бу сўзларини такрорлашни севади. У ҳатто Муса Ғали сўзларини шарҳлаб, «Ҳақиқатан ҳам, жасорат йўқ жойда шеърятни пайқамайдилар ҳам, қудрат йўқ жойда эса шеърят ҳам йўқдир. Шеърятнинг ана шу фазилатлари ўзаро қаттиқ алоқадор, ўзаро боғланган, бир-бирини тақозо этади», дейди. У шеърятнинг мангу жозиба қудратини ана шу уч нарсада — софлик, қудрат ва жасоратда кўради.

Зулфия наздида лирика шоирдан жуда катта самимият ва меҳнатни талаб қилади. Ҳар бир шеърӣ асарнинг вужудга келишида юракнинг иштироки ниҳоятда фаол бўлиб, у — шоир юраги — асарнинг ҳар бир ҳужайрасига қон ва жон бағишлаб туради. Аммо, шу билан бирга, бу юрак айна пайтда кўпчиликнинг орзу ва интилишларини, дард ва изтиробларини ҳам ифодалай олиши, улар билан пайваста бўла олиши талаб этилади. Шундагина «туйғулар, ҳаётдан

олинган таассурот ва тафаккурлар меваси» бўлган шеър, «чуқур фикрлар, ёниқ, самимий ҳислар фарзанди» бўлган шеър китобхоннинг қалбига кириб бориши, унга руҳий ва эстетик озиқ бериши, унинг қувонч ва илҳом манбаига айланиши мумкин.

Зулфия шеърятни, лирикани, унинг ҳозирги жамият ва кишилар ҳаётидаги ўрнини идрок ва талқин этар экан, «Бизнинг лирикамизда замон нафаси сезилиб туриши, партиявий руҳ барқ уриб туриши, ватанпарварлик, қаҳрамонлик, муҳаббат ва садоқат руҳи ҳоким ўрин олиши керак. Бундай шеърлар кишиларимизни улуғ мақсадлар сари қанотлантира олиши, уларга мадад ва мардлик, билим ва маънавий гўзаллик бағишлаши — озуқа бериши керак», деб ёзади.

Лирика «инсон қалбини, замондошимиз қалбини кашф этиш, унинг орзу ва туйғуларини, муқаррар драмаларини идрок этиш» санъатидир. Шунинг учун ҳам у, Зулфиянинг тушунишига кўра, аввало теран бўлиши, кишиларнинг руҳий оламини теран пайқаш, илғаб олиши ва тасвирлаши лозим. Иккинчидан, лирикада туйғуларнинг ҳаққонийлиги ғоят муҳим аҳамиятга молик. Баҳс туйғулар ҳақиқати тўғрисида бо-

рар экан, шоиранинг Мурод Муҳаммад Дўст билан қилган суҳбатидаги ушбу сатрлар беихтиёр хотирага келади: «Энди, шеър юракдан тошиб чиққандан кейин... мунг ҳам, қувонч ҳам бўлади-да, бирини маҳкам тутиб олиб, сен қол, иккинчисига, сен чиқ, сен танқидчига ёқмайсан, деб айтолмайсан-ку,— дейди Зулфия.— Энг юксак ақидалар ҳам юракдан ўтса, юракдаги мунг ёки қувончга айлансагина ўзгаларга юқади. Беҳис айтилган тўғри сўзнинг ёлғондан фарқи кам. Айниқса, шеърятда. Туйғуларнинг ростлиги, мана, сизга асосий мезои. Классикларимизнинг ардоқли экани ҳам асли шундан».

Чиндан ҳам, «туйғуларнинг ростлиги», ҳаққонийлиги ҳар бир лирик асарнинг муваффақиятини белгилаб берувчи етакчи мезондир. Бироқ шу билан бирга, Зулфия наздида, лириканинг яна бир муҳим шарти бор. Бу лирикадаги мусиқийликдир. Мусиқийлик лирик асарнинг ҳар бир томирига ажойиб оҳангдорлик, нафис бир тароват олиб киради. Зулфиянинг фикр ва мулоҳазаларига кўра, ҳамма замон ва маконда, ҳамма халқлар, айниқса Шарқ халқлари шеърятига хушоҳанглик ва мусиқийлик хос бўлган. «Мен бу ҳақда шунинг учун сўзлаяпман»

ки,— дейди шоира,— замонавий мавзулардаги кўпгина шеърларни ўқиганда, сиз шеърнинг оҳангини, мусиқасини эшитмайсиз, шоирнинг ўз юрагининг уриши сезилмайди, ҳолбуки, бусиз сиз у шеърдан ҳаяжонга тушмайсиз. Натижада шоирнинг китобхон билан алоқани йўқотиб қўйиш хавфи туғилади. Бетакрор оҳангдорлик, мусиқийлик шеърятда теран мазмун билан чамбарчас боғлиқдир. Шеърятнинг юраги, жони мана шуларнинг туташлигидадир».

Зулфиянинг бу сўзларидан бугунги шеърятимиз, хусусан ёшлар шеърятидаги жиддий қусур уни ташвишга солаётгани ҳам аниқ кўрилади. Умуман, бирор ёзувчи эстетик қарашларнинг қиммати ҳам шундаки, улар шу ёзувчининг хусусий тажрибалари асосида шаклланмай, балки катта адабий давр сабоқларини ҳам ўзида умумлаштиради. Зулфия узоқ адабий-тарихий давр мобайнида ижод этган ва адабий жараёни синчковлик билан кузатган ижодкор сифатида ўз танқидий мақолаларида адабиёт назарияси ва амалиёти учун ниҳоятда муҳим фикр ва мулоҳазаларни ўртага ташлаган. Бу фикрларни жамлаб ўрганиш шоиранинг ижодий қиёфаси ва лабораторияси билан яқиндан тани-

шиш имкониятини яратибгина қолмай, балки адабиётимиз назариясини ҳам бойтади.

Зулфиянинг эстетик қарашлари ҳозирги ўзбек адабиёти ва айниқса шеърятининг жуда кўп муҳим ва долзарб масалаларини ўз қамровига олади. Аммо бу ўринда уларнинг барчаси ҳақида сўзлаб ўтиш маҳол, албатта. Шундай бўлса-да, ҳурматли китобхоннинг эътиборини яна бир масалага жалб этишни хоҳлардик. Маълумки, сўнгги чорак аср давомида ўзбек шоирлари ижодида турли саёҳатлар натижасида ёзилган шеърлар жуда кўп учрайди. Бундай шеърлар Зулфия ижодида ҳам мавжуд. Аммо шунга қарамай, шоира юқорида тилга олинган суҳбатида бундай жиддий фикрни билдиради: «Саёҳатномалар, нари борса, шоирнинг таржимаи ҳолидаги факт сифатида яроқли бўлмоғи мумкин, лекин шеърят даражасига кўтарилиши жуда қийин. Ҳақиқий шеърят киндик қонинг тўкилган тупроқдан ўсиб чиқади. Худди дарахтга ўхшаб...» Бизнингча, бу фикрда катта ҳақиқат бор. Чиндан ҳам, турли-туман сафарлар таассуротлари негизида пайдо бўлган шеърлар денгизидан бирор гавҳар қатрани топиш қийин. Ҳақиқий шеърят ўз халқининг қалбини

кашф этиш, ўз юртининг табиатини ҳис ва ид-рок этиш жараёнида юксак чўққиларга кўтарилади. Зулфия бу борада ҳам ўзбек шоирларини доиншмандлик билан тўғри йўлга бошламоқда...

Зулфия гуллар оламидан бинафшани кўпроқ севади: «Миттигнна гул. Лекни қандай хушбўй у, қандай гўзал у. Ҳар кичкина жон ўзида шунча фазилатни асрай олса эди...», деб армон қилади у. Лирик шеър ҳам адабий асарлар оила-сида ана шундай митти ва ўзида қанчадан-қанча фазилатларни асраши мумкин бўлган асар. Зулфия ўзининг катта эстетик аҳамиятга молик фикрлари билан бу лирик мўъжизанинг яратилиш йўлларини кўрсатишга интилади.

Аммо лирика мўъжизалари ҳамиша ҳам яратилавермайди. «Тўғри,— деб ёзади шоира,— шеърят бизни янги, қулоққа ҳали чалинмаган номлар билан ҳар кунни ҳам қувонтира олмайди. Лекин у ўзининг узлуксиз ва бетўхтов ҳаракати, янгиланишга доимий интилиши, ўзининг дардли, мушкул изланиши билан уларнинг келишини қадам-бақадам яқинлаштириб, келажакнинг даҳолари учун сатрма-сатр йўл ётқизади».

Назаримизда, ҳозирги ўзбек шеърятининг

ёрқин юлдузларидан бири Зулфия ўзининг бадий ижоди билан бирга ёрқин эстетик қарашлари билан ҳам келажак ўзбек шеърятининг даҳолари учун сатрма-сатр йўл ётқизмоқда.

Наим КАРИМОВ

Киши ҳамиша орзу билан яшайди. Орзу бўл-
маса, эртанги куннинг не жозибаси, не латофа-
ти бор? Ҳамиша сени мароқли воқеалар талпин-
тиради. Лекин баъзан ҳаёт сенга орзудан ҳам
зебо, орзудан ҳам юксак шодликлар туҳфа қи-
лади.

• • •

Ижтимоий ҳаётдаги аксар воқеалар, маълум-
ки, уларнинг фаол қатнашчиси бўлганингдагина
тушунарли ва оидин бўлиб кўринади.

• • •

Менинг шахсий ҳаётимда ҳеч қандай қаҳра-
монона воқеа бўлган эмас. Барча қаҳрамонона
воқеаларни халқ амалга оширди. Ва унинг
оламшумул ишлари шеъриятга озиқ берди,
унинг манбаи бўлди! Мен қаҳрамонона инқи-
лобий даврда ўсган ва шаклланган авлодга ман-
суб бўлганлигим ҳамда бу давр менинг руҳий
етукликка эришувимда етакчи роль ўйнаганли-

ги билан фахрланаман. Менинг кўз ўнгимда буюк инқилобий ўзгаришлар рўй берди: хотин-қизларнинг озодлиги учун кураш, дастлабки колхозларни ташкил этиш, мен таваллуд топган заминда илк саноат гигантларининг пайдо бўлиши, қўриқ ерларнинг ўзлаштирилиши... Менинг тенгдошларим ҳаётнинг ич-ичига қандай кириб борган бўлсалар, мен ҳам шундай озод ва мустақил меҳнатга чанқоқлик билан ўсдим, келажак куннинг тантанасига муносиб ҳисса қўшиш орзуси билан ўсдим.

• • •

Ҳаётда донолик ва билимнинг сира туганмас конлари шу қадар кўп эканки, ундан баҳраманд бўлиш учун бутун умрни сарфласа ҳам етмаса керак. Мен ҳаммасини бирдай яхши билиб олишга интилар эдим. Навоий ва Пушкин, Ҳофиз ва Шекспир, Байрон ва Некрасов, Лермонтов ва Лутфийни ўқир эдим, ўқир ва уқишга интилардим.

• • •

Онамнинг қанчадан-қанча қўшиқ ва афсоналарни, дoston ва эртақларни билишига ақлимиз бовар қилмасди. Бу сеҳрли афсона ва дostonлар бизга бениҳоя ҳузур бағишлар, ўзига ром

қилиб олар, ҳар сафар янги жилва касб этар эди. Ҳозиргидай замон ва шароитда яшаганда онам ким бўларди — шоирами, олимами, билмадим. Лекин шунга аминманки, мўъжизалар яратишга қодир, жаҳонни кўзга кенг очувчи, инсонни гўзаллик сари етакловчи сўзга шайдолик ҳиссини меннинг қалбимда остона ҳатлаб кўчага чиқмаган оддий аёл — онам уйғотган.

Отамнинг ҳаммавақт оловга йўлдош касбидан фақат завқ ва шавқни кўрар эдим. Отамдай қудратли одам йўқ эди мен учун. Темирлар отам қўлида чақмоқлар таратишига боқиб, ҳайратда қолар эдим. Унинг неча марта чўян учқунлари из қолдириб кетган қўллари лаққа чўққа айланган темир парчасини истаган шаклга солиб, инсон учун керакли, жуда зарур нарсага айлантришга қодир эди. Отам учун ишнинг катта-кичиги йўқ эди. Қудратли олтин қўллар ва сахий қалбга эга эди у. Мен ҳалиҳанузгача отамдай бўлишни орзу қиламан, аммо на илож, инсон қалбига кира билиш темирга ишлов беришдан машаққатлироқ; юракни чақмоқ каби аланга олдириш ҳар кимга ҳам муяссар бўлавермас экан...

- Ҳаётимнинг ўн йили, фақатгина ўн йили Ҳамид Олимжон билан ҳамнафас ва ҳамқадам ўтгани мен учун улкан бахт бўлди... Улкан шоир, ўз она тили ва адабиётининг билимдони, кам учрайдиган қобилият ва интизом соҳиби, дўстларга меҳрибон, душманларга аёвсиз Ҳамид Олимжон менинг фақат турмуш ўртоғим ва фарзандларимнинг отаси бўлибгина қолмасдан, айна чоқда қалбим ва руҳимга уйғун ҳамроҳим ва сезгир маслаҳатчим ҳам эди. Мен ундан фикрлашни, меҳнат қилишни ва шеър ёзишни ўргандим. Унинг ижод мактабида таълим олдим.

Мен ...ўзимнинг адабиётдаги устозларимни, қаламимни чархлашга раҳнамолик қилган буюк инсонларни миннатдорлик билан хотирлайман. Улар ўзбек совет адабиётининг илк қадамлари гувоҳи бўлишган, унинг тараққиётига катта ҳисса қўшишган. Ўзим учун ва миллионлаб адабиёт ихлосмандлари учун қадрдон бўлган Гафур Гулом, Ойбек, Ҳамид Олимжон ва бошқа устозлар номини ҳаяжон билан тилга оламан. Ўз ижодимда ана шу атоқли сўз усталарининг

муносиб издоши бўлиш, ўзимнинг бутун қалб ҳароратимни ажойиб халқимизга бахшида этиш учун бутун кучимни сафарбар этаман.

Биздан, яъни ижодкор зиёлилар вакиллари-дан кўпинча «Илҳом манбаларингиз нималардан иборат, қудратингиз манбаи қаерда?» деб сўрайдилар. Бундай саволлар қонуний. Кўп миллатли совет санъати усталари доимо халқнинг эзгу меҳри ва талабчан кўзи олдида меҳнат қиладилар. Менга ҳам кўп маҳал бундай саволларга жавоб беришга тўғри келган. Бугунги кунда эса бундай масала биз учун яна ҳам мазмундор, салмоқли ва талабчанроқ, давлат аҳамиятига эга, партия манфаатига тааллуқли бўлиб янграйди. Демак, шунга яраша, бизнинг жавобимиз ҳам сермазмун ва салмоқли бўлиши, китобимиздаги ҳар бир сўз учун ижодий масъулик ва гражданлик бурчини ҳис қилган ҳолда айтилган бўлиши керак. Бадий расомчиликдаги ҳар бир ранг, музикадаги ҳар бир нота, фильмларимиздаги ҳар бир кадр, улкан ва шуҳратли совет санъати асарининг ҳар бир образи худди ана шу саволга муносиб ва мағрур жавоб тарзида бўлиши зарур.

Эҳтимол кўпларингиз ҳозир жуда машҳур бўлиб кетган Навбаҳорда бўлгансиз. Уни шаҳар ёки қишлоқ деб аташни ҳам билмайди киши. У чўлда яратилди. Умуман, республикамизда эски қишлоқ қиёфаси тамоман ўзгариб кетган, эски қишлоқнинг эски ҳаётидан асар ҳам йўқ. Навбаҳорга ўхшаган бундай жойлар, бундай замонавий посёлкалар республикамизда борган сари кўпайиб кетмоқда.

Мана бундай ажойиб воқеалар санъаткор қалбини қувонтирмайдими, уни ҳаяжонга, тўлқинга солмайдими?! Мана шунинг ўзи катта ижод учун ажойиб мавзу эмасми? Замондошимизнинг меҳнатдаги фидокорликларини китобларда тасвирлаш, бадий рассомликда акс эттириш, ажойиб шеър битиш ёки музыкага солиш, завод ва фабрикаларда ишлаб турган, канал ва йўллар қураётган, бепоён далаларимизда юқори ҳосил мўъжизаларини яратаётган деҳқонларни, конларда меҳнат қилаётган, фазога парвоз этаётган замондошларимизни тасвирлаш — буларнинг ҳаммаси бизнинг ҳаётбахш умумий коллектив вазифамиз, бизнинг гражданлик ва партиявий бурчимиз, партия ва ҳукума-

тимизнинг ижодий цех меҳнаткашлари ҳақидаги оталарча ғамхўрлигига энг яхши жавобимиздир.

«Шеърят осмони ернинг устида туради», дейди халқ ҳикмати. Бизнинг қадрдон шеърятимиз она заминдан ва унинг кишиларидан озиқ олади. Улар шеърятнинг манбаи, моҳияти ва илҳомидир. Бизнинг воқелигимиз ҳозир ҳар қачонгидан ҳам шеърятга, қаҳрамонликка, ижодий интилиш ва кашфиётларга бойдир. Бахтимизга, ёзувчи ва шоирларимиз она замин ва халқ ҳаёти билан чамбарчас боғланганлар.

Сафарда бўлиш нақадар улкан бахт ва фароғат! Янги манзиллар, кишилар иродаси билан ўзгарган она табиатнинг янги ихтиролари. Ва энг қимматлиси янги кишилар билан, уларнинг ажойиб, саховатга бой очиқ қалблари билан танишишдир!.. Бу кишилар билан учрашувлар нақадар улкан шодлик ва масъулият! Қандай меҳрибон, кучли ва доно халқимиз бор; улар ўз ҳаётларининг энг муҳим иши бўлган пахта, қоракўл, ипакнинг қандай миришкор усталари! Соҳибкорларимиз-чи? Улар ҳақида ёзмаслик мумкин эмас.

• • •

...Инсонлар ва уларнинг тақдири билан учрашувларсиз поэзия ҳам йўқ. Коммунистик меҳнат бригадасининг янги шуҳрати, пахтакор аёлининг янги меҳнат ғалабаси, олиманинг навбатдаги ихтироси, актрисанинг улкан, ёрқин муваффақияти, хизмат кўрсатган ўқитувчининг юбилейи... Буларнинг ҳаммасига шоир бефарқми?! У қалби ва ҳаяжони билан, шулар билан улар қувончига ёр, ҳаёт нафасини яхшироқ сезиб, ҳис қилиб олиши учун балки жуда даркордир? Балки халқ ҳаёти билан бирга ҳаёт кечириб, у билан ҳамнафас ижод қилиш деб шунга айтармиз?

• • •

Ҳаммамизни жаҳон маданиятининг гуллаб яшнаши тўғрисидаги, барча халқларнинг тараққиётга эришиши тўғрисидаги умумий ташвишлар безовта қилади, зеро, бизнинг мураккаб ва беором асримизда бир-биримиз билан алоқа қилмасдан туриб яшаш, ижод этиш ва санъат асарларини яратиш асло мумкин эмас.

• • •

Сўнгги вақтларда ер юзида содир бўлаётган сиёсий иқлимнинг ўзгариши адабиёт олдида иж-

тимонӣ тараққнётга хизмат қилшнинг энг яхши йўлларни ахтариш соҳасида, жонажон халқимизнинг ҳаёти, меҳнати ва орзу-умидларини янада теран, ҳар тарафлама акс эттириш соҳасида янги вазифалар қўйди.

Жамиятимизнинг асосий мақсади — коммунизм. Коммунизмни бунёд қилиш эса, В. И. Ленин кўрсатиб ўтгандай, ҳар томонлама ривожланган ва ҳар томонлама қобил кишиларни тарбиялаб етиштиришни талаб қилади. Биз — совет кишисининг коммунистик ғоявийлигини, унинг фаол ҳаётий нуқтаи назарини шакллантиришга кўмаклашишдан иборат жуда фахрий ва масъулиятли вазифа юклатилган совет ёзувчилари, улуғ доҳиймизнинг ана шу васиятига ҳамиша амал қилишимиз керак. Бу бизнинг юксак ижтимоий бурчимиздир.

Шеърият — шоирнинг уриб турган юраги сингари тирик жон. Табиат ва жамиятдаги ҳар бир ҳодиса, ўзгариш, ҳатто инсон кипригининг ҳаракати ҳам уни тўлқинлантирмай ўтмайди. У киши дилнинг қувончи ва дардига ҳам, даврнинг нафаси ва суръатига ҳам ҳамиша бедор, кўз-қулоқдир.

Бинобарин, шоир ҳамиша бедор, ҳамиша сафда, ҳамиша режалар етагида.

Бизнинг шиддатли, бу қадар нотинч, серташвиш асримизда, шеъриятнинг, поэтик сўзнинг қудрати кўп нарсага қодир, Ва биз, шоирлар, шу гражданлик масъулиятининг юксак туйғуси билан яшаймиз, уни ҳар қадамда ҳис этиб турамиз. Биз шеър ёзишга ўтирганимизда ҳам, китобхонлар билан учрашувга тўпланганимизда ҳам, кундалик газеталарнинг янги саҳифалари-

да чиққанимизда ҳам бу туйғу бизни тарк этмайди.

Шоир айтмоқчи, «шеърият борида одамлар уни пайқамайдилар, йўғида эса бўғилдилар». Шеърият — биз нафас олаётган ҳаво, қалб ҳисларини ва инсоннинг маънавий талабларини иншо этадиган санъат чўққисидир.

* * *

Шеърият тўлиб оққан дарёдек ягона қудратли оқимга эгадир...

Тўғри, шеърият бизни янги, қулоққа ҳали чалинмаган номлар билан ҳар куни ҳам қувонтира олмайди. Лекин у ўзининг узлуксиз ва бетўхтов ҳаракати, янгиланишга доимий интилиши, ўзининг дардли, мушкул изланиши билан уларнинг келишини қадам-бақадам яқинлаштириб, келажакнинг даҳолари учун сатрма-сатр йўл ётқизади.

* * *

«Шеърият — сен софлик, қудрат, жасорат»,— дейди таниқли бошқирд шоири Муса Ғали. Ҳақиқатан ҳам, жасорат йўқ жойда шеъриятни пайқамайдилар ҳам; қудрат йўқ жойда эса шеърият ҳам йўқдир. Шеъриятнинг ана шу фазилатлари ўзаро қаттиқ алоқадор, ўзаро

боғланган, бир-бирини тақозо этади; худди шу учала томоннинг бирлиги шеърятнинг мангу сиринн, мангу жозоба қудратини ўз ичига олади.

Бугун кўп миллатли совет шеърятида кўпгина мароқли ва ибратли ҳодисалар, унумли изланишлар жараёни кечмоқда, маънавий ва ғоявий камолотга эришилмоқда. Бизнинг кунларда совет шеърятининг энг яхши намуналари фикрловчи шеърятдир. Жаҳон тақдири, замин, табиат, инсон тақдири тўғрисида ўйлаш, фикр юритиш бизга Шарқнинг буюк мутафаккирлари, инсонпарвар рус адабиёти ва совет классикларидан мерос қолган. Фикрловчи шеърят ҳамма нарсани ўз қамровига олади, унинг мазмундор шакли кичик лирик миниатюрадан тортиб то Евгений Евтушенко, Егор Исаев, Максим Танк, Роберт Рождественский, Мўмин Қаноат, Жубан Мўлдағалиев ва бошқаларнинг мураккаб қурилмали дostonларигача ўз бағрига олади.

Теранлашиш ва фалсафий мазмуннинг кенгайиш жараёни ўзбек шеърятига ҳам хосдир. Ҳамза, Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Шайхзоданинг нотиқлик, публицистик, ватанпарварлик ва гражданлик лирикасининг ворислари

улар анъаналарини шеърят олдида турган ва-
зифаларни, шоир бурчнини, унинг ҳозирги замон-
да тутган ўрнини тушунган ҳолда давом эттир-
моқдалар. Улар айна пайтда бирмунча ўзгача
услуб ва фикрлаш тарзига эга бўлган санъат-
корлардир. Вақт ҳам ижодкордир, у ўз сўзла-
рига, ўз ғояларига янги-янги жилолар беради,
фақат ўзига хос тароналарни куйлайди. Бироқ
бу таронанинг ўтмиш, ҳозирги замон ва кела-
жакка қараган уч кўзгуси бор.

Лирика — инсон қалбини, замондошимиз қал-
бини кашф этиш, унинг орзу ва туйғуларини,
муқаррар драмаларини идрок этиш демакдир.
Кишиларнинг руҳий олами нечоғлик чуқур пай-
қаб ва илғаб олинса, шеърят шу қадар бой
ва таъсирчан бўлади. Лекин кашф этиш фикр
қилиш, ўйлаш демакдир. Ҳозирги замон шеъри-
ятининг моҳияти, ривожланишининг асосий йў-
налиши ҳам ана шундадир.

Кейинги йилларда шоирларимиз сафи кенгай-
ди, уларнинг ҳар бири оламини ўзича кўради,
инсон қалбини билишда ўзича йўл тутади, улар-
нинг ҳар бири ўзига хос овозга эга. Мен шу

нарсани таъкидламоқчиманки, шоир, унинг салмоғи, унинг адабиётда тутган ўрни оламни ўзига хос кўриши, ўз нигоҳига бепоён уфқларни қамраб олиши, воқеа ва ҳодисаларни теран акс эттириши ҳамда қонуниятларни тўғри илғаб олиши билан белгиланади.

* * *

Теран фикрлаш йўналиши ўзбек қаламкаш дўстларимиз ижоди учун ҳам жуда характерлидир. Асқад Мухторнинг «Сизга айтар сўзим», Шукруллонинг «Суянчиқ», Рамз Бобожоннинг «Муҳаббатга таъзим» шеърий китоблари, Миртемирнинг «Едгорлик» тўплами, Уйғун, Ҳамид Фулом, Туроб Тўланинг шеърий туркумлари ўзбек шеъриятининг янги тўлқинлари ҳақида сўз юритишга асос бера олади. Бу таниқли шоирларнинг сирти сербезак бўлмаган лирикалари халққа оқилона, зарур сўзларни етказа билади. Уларнинг бой ҳаётий тажрибалари сўзларга салмоқ ва шеъриятга жозиба бағишлайди.

* * *

Мен Социалистик Меҳнат Қаҳрамони унвонига мушарраф бўлганимни эшитганимда, ўзбек маданияти ва адабиёти манбаларига хаёлан сафар қилдим. Ва адабиётимиз тарихини хаёлан

варақлаб, шеърият ўзбек халқининг қалбини шакллантирган, деган хулосага келдим. Аждодларимиз ўз меҳнатлари билан шеърият яратганлар. Афроснёб каби қадимий шаҳарларда олиб борилган қазилмаларда археологлар томонидан топилган эски қўлёзмалар шундан далолат беради, бизнинг улкан шеърий меросимиз шундан шаҳодат беради.

Юксак шеъриятга ҳамма замон ва маконда, ҳамма халқларда, айниқса Шарқ шеъриятига ажойиб оҳангдорлик, мусиқийлик хос бўлган. Барча гениал, барча чинакам истеъдод эгалари ҳамиша хушоҳангликда, мусиқийликда ҳам гениал даҳо бўлганлиги ҳақидаги ҳақиқатни бу ўринда яна такрорлашга журъат этаман.

Мен бу ҳақда шунинг учун сўзлаяпманки, замонавий мавзулардаги кўпгина шеърларни ўқиганда, сиз шеърнинг оҳангини, мусиқасини эшитмайсиз, шоир юрагининг уриши сезилмайди, ҳолбуки, бусиз сиз у шеърдан ҳаяжонга тушмайсиз. Натижада шоирнинг китобхон билан алоқани йўқотиб қўйиш хавфи туғилади. Бетакрор оҳангдорлик, мусиқийлик шеъриятда теран мазмун билан чамбарчас боғлиқдир. Шеърият-

нинг юраги, жони мана шуларнинг туташлиги-
дадир.

* * *

Гарчанд рус шеърятини билан ўзбек шеърятининг системалари бир-биридан ҳақиқатан жуда ҳам фарқ қилса-да, қофия, вазн, ички оҳанг тиргаклари — ассонанс, аллитерация.— шеърнинг бутун фонетик тузилиши ўзбек шеърятини да, худди рус шеърятинидаги каби, катта аҳамиятга эга. Қофия билан вазннинг, ҳеч бўлма-са, ўзбек мақолларида қандай роль ўйнашини биласиз-ку, ахир! Шундай бўлгандан кейин шеър ҳақида нима ҳам дейиш мумкин?.. Менинг назаримда, азалдан шеърнинг насрдан ажралиб турувчи ташқи — ўқилиш ёки эшитилишдаги — аломати унинг ёдда қолиши бўлган. Ҳозир ҳам шундай. Менингча, бу факт шеъримизнинг шаклий тузилиши юксак даражада бўлганлигидан далолат беради. Шу боисдан қофиянинг сийқалиги, қофияланувчи сўзларнинг ҳадеб бир қолипда турланавериши бизда ҳам одатда дидсизлик ҳисобланади, албатта.

* * *

...Тақлид — шеърятнинг душмани. Ундан қочиш керак, дейишади баъзан. Йўқ, уни бутунлай йўқотиш керак,

* * *

Мен Марина Цветаеванинг «Поэзия энг кам сўз билан ифодалаш санъатидир», деган сўзларини яхши кўраман.

* * *

...Шеърят, санъат ижодкорлардан бутунликни, фидойиликни, самимиятни талаб қилади.

* * *

Ҳамид Олимжон ўзининг севги туркуми шеърларига Ҳоди Тоқтошнинг:

Муҳаббат, у эски нарса,
Ҳар бир юрак они ёнгарта

мисраларини эпиграф қилиб олган эди.

Мен шундай дегим келади: Адабиёт ҳам қадим нарса. Лекин у ҳақиқий адабиёт бўлса, ҳар бир авлод уни яратган санъаткорни ўз қалбида тирилтираверади. Адабиёт ҳам муҳаббатга ўхшаш самимиятни, софликни, фидойиликни, ҳаётни бағишлашни талаб қилади. Ҳақиқий санъаткор бутун қалб чўғини, ҳаётини бағишлаб асар ёзиб, ўзига мангуликни таъминлаб кетади, ўзига ҳайкал қўйиб кетади.

Ҳар бир санъаткор ўз ижоди одамларга зарур бўлиши, жамиятга хизмат қилишини билиб яшаши керак, акс ҳолда ижод қилиб бўлмайди. Шоир қалбининг, интилишининг халқ дили ва орзуси билан туташлиги унинг шеъриятидаги гражданликни келтириб чиқаради. Бу фақат публицистик шеърларда ёки сиёсий масалаларга бағишланган асарлардагина намоён бўлиб қолмайди, Ҳатто чуқур интим лирика ҳам гражданлик руҳи билан йўғрилган бўлади. Пушкиннинг лицейдош дўстларига бағишлаб ёзган шеърларини, Маяковский ҳамда Ҳамзанинг лирик асарларини, К. Симоновнинг унутилмас «Мени кутгил» шеърини эслайлик. Энг муҳим гап ёзувчининг асосий позициясидадир. Ҳақиқий шоир ҳамиша ўз даврига ҳамоҳанг, замондошларининг ҳис-туйғулари ва фикр-ўйларига ҳамдам бўлиб яшайди.

• • •

Менинг ҳаётимда ўта бахтиёр кунлар ҳам, мусибатли онлар ҳам кўп бўлди. Бироқ ҳатто эг оғир, мушкул дақиқаларда ҳам ўзимнинг дарду ҳасратларимни шеърга туширарканман, мени муҳаббатнинг ғолиб қудрати ҳеч қачон тарк этмади. Менинг шахсий ҳаётим — халқ ҳаётининг бир зарраси. Мен худди мана шунда ҳам гражданликнинг ифодасини кўраман.

• • •

Шеър сенинг қалбингнинг теран қатламларидан қуюлиб келаркан, у одамларга, ўз замондошларингга ҳамроҳ бўлишга яраркан, ижод жараёнида фақат ўзинг ҳақингда эмас, балки сен билан ёнма-ён туриб, меҳнатдан мўъжизалар яратаётган яқин кишилар ҳақида ёзаётганингни англаш муҳим илҳомдир. Ҳаётда бу кишилар ҳам шодлик ва ҳасрат, муҳаббат ва изтироб, ютуқ ва муваффақиятсизликларни бошдан кечиришлари мумкин. Улар ҳам ҳаёт ҳақида теран мушоҳада қилишади, ахир. Баъзан айрим шоирларимиз ва адабий танқидчиларимиз гражданликни бир ёқлама тушуниб, уни аллақандай публицистик мақолаларга муқояса қилиб, тал-

қин этадилар. Бундан аввало шеърятга путур
этади ва шеърхонни шеърдан совутади.

* * *

...Баъзан шундай шеърларга кўзинг тушиб
қоладикки, гашинг келмай иложинг йўқ. Кўри-
нишдан шеърга ўхшайди-ю, аслида шеър эмас.
Шоир сизга нимадир айтмоқчи бўлади-ю, аммо
етилтириб айтиб беролмайди. Натижада шеър
ўрнида мисралаштирилган қуруқ гап, ялтироқ
қофиябозлигу риторик оҳангдорлик пайдо бў-
лади, холос.

Бу ўринда лирика тўғрисида бир-икки оғиз
сўз айтгим келади. Лирика — бу шоирдан жу-
да катта самимият ҳам меҳнатни талаб қила-
ди. Унда юракнинг иштироки актив бўлиб,
у куй бўлиб оқади. Аммо бу куй маслакдош
кишиларнинг ҳаммасига, ҳеч бўлмаганда улар-
нинг кўпчилигига маъқул ва манзур бўлиши
керак. Кўпчиликка шу вақтда маъқул ва ман-
зур бўладикки, агар шу лирик асар намунасида
кўпчиликнинг қалби акс этиб турса. Бироқ биз-
нинг лирик асар деб тақдим этаётган ҳамма
шеърларимизда ҳам мана шу фазилат бор, деб
бўлмайди. Улар баъзи ҳолларда альбом шеър-
лари даражасидан юқори кўтарила олмайди, де-

мак, қанотсиз, парвозсиз бўлиб қоладилар. Қанотсиз, парвозсиз, олижаноб туйғуларсиз ёзилган лирика эса ҳеч қачон кишилар қалбига, миллионлар қалбига йўл топа олмайди. Уларни лирика деб аташдан кўра, эротика деб аташ тўғри бўлади. Бизнинг лирикамизда замон нафаси сезилиб туриши, партиявий руҳ барқ уриб туриши, ватанпарварлик, қаҳрамонлик, муҳаббат ва садоқат руҳи ҳоким ўрин олиши керак. Бундай шеърлар кишиларимизни улуғ мақсадлар сари қанотлантира олиши, уларга мадад ва мардлик, билим ва маънавий гўзаллик бағишлаши — озуқа бериши керак.

Яқинда мен бир ёш, анчагина талантли шоирнинг китобларидан бирини варақлаб қолдим. Агар ундаги битта-яримта шеърни мустасно қилгудек бўлсак, китобга киритилган шеърлар — бошдан-оёқ «ўлдим», «куйдим» қабилидаги шеърлар. Шоир бир шеърда Ўш қизига хуштор бўлса, бошқа шеърда Наманган, яна бир шеърда эса ўзга бир қизга муҳаббат арз этади. Шоир қалби у қиздан бу қизга кўчиб юради. (Сиз мени муболаға қияпти, деб ўйланг. Бор гапни айтаяпман.) Хўш, китобхон

ана шу кўринган ҳар бир қизга ошиқ бўлаверадиган лирик қаҳрамон, яъни шоир тимсолидаги лирик қаҳрамондан ибрат оладими? Адабий асар деганда унинг тарбиявий мазмуни уқилмайдими? Ахир биз адабиётни ҳаёт дарслиги деймиз-ку! Шоирнинг — одоб, яхши хулқ, эзгулик ўргатувчининг китобхон олдидаги муқаддас бурчини, гражданлик бурчини, муракаб, аммо ғоят шарафли бўлган масъулиятли вазифасини унутиб қўймаймизмикан?

Юқорида айтганимиздек, лирика шоирдан жуда катта билим, бой ҳаёт тажрибаси, нозик таъб, аммо улкан қалб талаб этади. Қатрада қуёш акс этганидек, лириканинг энг кичик жанрида ҳам катта ҳаётий мазмун ва олижаноб туйғулар ифода этилади. Шунинг учун ҳам у қийин, шунинг учун ҳам у санъат асари деб юксак қадрланади. Аммо баъзи бир шоирларимизда кичик жанрларга нисбатан ўта масъулиятсизлик билан ёндашилаётганлиги сезилиб қолмоқда. Ўзбек поэзиясининг қуёши деб атаганимиз Алишер Навоийнинг ҳам умр бўйи ёзган рубойлари бармоқ билан санарлидир. Бироқ бу рубойларнинг ҳар бирида бир жаҳон мазмун

бор. Рубоий ёзишни заргар санъатига қиёс қилса бўлади. Кейинги вақтларда поэзиямизда яна рубоий жанри урф бўлаяпти. Анчагина рубоийлар ёзилди ҳам. Бундай дадилликни табриклаш керак. Бу рубоийлар ичида киши юрагига бориб тегадиганлари ҳам бор. Лекин шоирларимиздаги бу дадилликка маҳорат зийнат берса, жуда яхши бўларди.

* * *

Фикр шакли ҳам, метафора, ташбеҳларни ҳам ўзи етаклаб келаверади.

* * *

· Сўз — ...фикрларнинг яшаш тарзи, гапириш тарзи. Шоир сўз танлашда хато қилса, унинг фикрлари ҳам хато гапира бошлайди.

* * *

· Шеър — туйғулар, ҳаётдан олинган таассурот ва тафаккурлар меваси!

* * *

· Туйғулар! Шеър — туйғулар фарзанди. Чуқур фикрлар, ёниқ, самимий ҳислар фарзанди бўлади шеър.

Биз, совет шоирлари, миллионлаб китобхонларнинг талабчан нигоҳи ва ташна қалбини сезиб туриб ёзадиган бахтиёр шоирлармиз. Китоблар, шу жумладан, шеър мажмуалари неча минг нусхада босилади, лекин яхши шеър бўлса, бу ҳам етмайди. Не бахтки, шеърларингни кутувчилар борлигини ҳис қиласан. Улар ниҳоятда талабчан, уларга шеърни манзур қилиш қийин, улар ниҳоятда ҳассос.

* * *

Мана шу китобхон олдидаги масъулият буюк ва мушкул масъулиятдир. Бу масъулиятни ҳар сафар шеър устида қалам юритганингда, ҳар сафар китобхонлар билан учрашганингда ҳис қиласан.

* * *

Мен аминманки, замонамизнинг жуда кўп бахтиёр шоирлари қатори менинг ҳам ўз ўқувчиларим, китобхонларим бор. Агар уларнинг

борлигини билмасам, сезмасам, шеър ёзишдан не: маъно? Бу ўқувчилар менинг оддий тақдирим, ҳаётим, интилишларим, яшашим ва ижодим ҳақида, ҳаммасини бўлмаса ҳам, асосий нарсаларни биладилар.

* * *

Назаримда, шоирлар ўз таржимаи ҳолларини ёзмасликлари жоиз. Негаки, шоирлар ҳақида шеърлари тавсиф беради, улар ҳақида ҳамма нарсани айтиб беролмаса ҳам, ижодларида ҳаётларининг кўпчилик томонларини шарҳ этиб беришга қодир шеърлари бўлади.

Шеърим равон бўлса, қулоққа иложи борича яқши эшитилса, уни ўқиган одам мумкин қадар қийналмаса, шеърим ҳаддул имкон аниқлик ва равшанлик касб этса, дейсан. Аммо, иккинчи тўмондан, шеърят шунчаки сўзлардан тузилдиган тўрт амал эмаслигини, шеърый алгебра — образлилик унинг негизини ташкил этишини йиллар ўтган сайин тобора яхшироқ англаб бораверасан... Бошқача қилиб айтганда, шоир кўп нарсаларни — фикрлар, ҳиссиётлар, бир-бири билан мураккаб равишда боғланган ҳаёт ҳодисаларини — шеърга беркитади, китобхон эса, ана шуларни топиб, мағзини чақишдан эстетик завқ олади.

Шеърлар мингларча кишилар ўз қалби ва дили билан ҳис-этиб, ўзлариники қилиб олгандагина поэзияга айланади. Менимча, шоир учун энг қийини — шоирнинг ўзи учунгина эмас, ўқувчи учун ҳам зарур ўз овозини, ўқувчининг юрагига яқин, азиз, уни ҳам ҳаяжонга соладиган торларни топа билишдир. Агар ўқувчи шоир ёки ёзувчининг ҳис-туйғулари ва ғояларидан тўлқинга келмаса, асар у учун бефарқ қолса, демак, поэзия яратилмади. Шоир учун бундан кўра катта ҳалокат йўқ. Менимча, шеърлар оқимига тўғаноқ бўладиган омиллардан бири ҳам ана шу туйғу, шеърлар устида қунт ва чидам билан ишлашга ундайдиган кучлардан бири ҳам шудир.

Биз чинакам замонавий асарлар яратайлик. Ўз асарларимизда меҳнат кишиларини, замонамизнинг ҳақиқий қаҳрамонларини, бизни кийинтираётган, тўйинтираётган, ўз Ватанида энг гўзал жамият — коммунистик жамият қуриш йўлидан бораётган азамат ишчиларимиз, колхозчиларимиз, тўқувчиларимиз, механик-ҳайдовчиларимиз, йигит-қизларимизни улуғлайлик, улар

ҳаётини акс эттирайлик. Токи бу образлар кенг ўқувчиларимизга ибрат бўла олсин. Ўқувчиларимиз улардан қандай ишлаш, қандай яшаш йўлларини ўргана олсинлар.

Бундай асарлар ёзиш учун эса биз энг аввало ҳаётнинг ўзини чуқур билишимиз керак. Ҳар бир ёзувчининг юрагида партиявийлик алангаси ёниб турсин. Ҳар бир қалам эгаси халқ олдидаги улуғ масъулиятни ҳис этсин. Фақат шунда ёзувчигина халққа манзур асарлар ярата олади. Ҳа, асарларимиз халқимизга сув ва ҳа-водек керакли асарлар бўлсин. Улар бизнинг шеърларимизни, поэмаларимизни, ҳикоя, повесть ва романларимизни севиб ўқисинлар, драмаларимизни мароқ билан томоша қилсинлар, тарбиялансинлар, эстетик завқ ола билсинлар. Шундагина биз партия ва ҳукуватимиз, улуғ халқимиз олдидаги энг улуғ бурчимизни бажара олган бўламиз. Партия бизни ана шунга даъват этади. Партия даъвати эса бизнинг қалбимиз даъвати — ижод машъалимиздир.

Ҳар бир шоирнинг ўз сози, ҳар қушнинг ўз овози бор, дейдилар. Мен шеърларимни бир мавзу атрофида чекланиб қолади, деб ўйламайман. Юрагим тўридан жой олган, ҳаётим унинг ҳаёти билан чамбарчас боғланган менинг дугонам, тенгқурим, гўзал ва оқила, муҳаббатли ва вафодор оддий аёлнинг турмуши кўркамлашиб, янги поғоналарга кўтарилаётгани менинг олдimgа янги вазифалар қўйиб, ёзишга йўллайди. Ҳар бир шоирнинг ижодидан талаб қилгандай, менинг ҳам шеърларимда ўз ифодасини топишни истайди.

Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Омон Матчон, Муҳаммад Али, Гулчеҳра Нуруллаева, Барот Бойқобилов, Ойдин Ҳожиева, Ҳалима Худойбердиева ижодида лирик жанрлар ривожланиши бир мунча бошқача, анча мустақил ўзандан оқаетганини айтган эдик. Бу шоирларнинг

лирик қаҳрамони назар-эътиборга лойиқдир. Бу қаҳрамон фавқулодда ҳиссиётли ва жўшқин, унга туйғуларнинг зиддияти тинчлик бермайди. Аммо бундай қарама-қаршилик образга жозиба бағишлайди, уни китобхон кўз ўнгида мароқли ва ибратли қилади. Энг муҳими, бу лирик қаҳрамон фикр юритади, ўйлайди, у китобхон билан самимий суҳбат қуриши, уни ўз ғояларига эргаштириши мумкин. Унинг фазилатларида илгор замондошларимиз — коммунистик жамият қурувчисининг ҳисларини пайқаймиз. Бу қаҳрамон менга шахсан яқин, мен у билан ҳам-фикрлигимни ҳис этаман, ўзининг ёшларга хос шиддатда самимий эканини сезаман, у қаҳрамон гражданлик бурчини, партиявийликни теран англайди, социалистик Ватан, одамлар тақдири олдидаги масъулиятини бир дақиқа ҳам унутмайди.

Адабиётимизнинг етук асарларини варақлар экансиз, улардан жўшқин ҳаётимиз нафаси юз ингизга урилгандай бўлади. Афсуски, баъзи бир ёш ижодкорларнинг илк китоблари билан тағишганда, у одамлар орасидан қочиб, кўпдан бери кабинетидан ташқарига чиқмаётгандай туюлади. Бундай асарларнинг қаҳрамони бевафо

ёр ҳақида оҳ-воҳ қилиш билан овора. Шоир ҳам қаҳрамонини юпатиш, унинг кўз ёшини артишдан нарига ўтмайди. Ҳолбуки, меҳнат жўш урган далаларимизга, завод ва фабрикаларимизга борган киши меҳнаткашларнинг қуёш нурини тўйиб-тўйиб эмаётганини, муҳаббат юзига ханда бахш этган ошиқ-маъшуқаларни кўради.

* * *

Биз улкан шоир Маяковскийнинг қаламни жанговар қуролга таққос этган сатрларини ҳар доим ёдда тутишимиз керак. Илк қийинчиликлар қаршисида бўй эгмайдиган ҳақиқий инсонларни куйлашимиз, улар учун курашимиз керак. Юқорида зикр этилган шеърларда (баъзи бир ёш шоирларнинг асарлари назарда тутилмоқда — *ред.*) куйланган қаҳрамонларни эса кўз ёшлари ботқоғидан тортиб олиб, ҳаёт қучоғи, мардлик, севги ва бахт сари етаклашимиз керак. Мирзачўлга баҳор олиб келган йигит, фабрикада кийим тиккан қиз, Орол балиқчиси, истеъдодли олим ёки Турсуной издоши асарларимиз учун ёрқин қаҳрамон бўлишга арзимайдими, ахир?!

* * *

Бир оламда... Барча совет халқлари билан бизга бир оилада... Менинг замондошимнинг руҳий оламини даставвал характерловчи энг муҳим нарса шу бўлса ажаб эмас. Кишиларга улар яшовчи қишлоқни бутун мамлакатимизнинг улкан ҳаёти билан бирлаштирувчи кўплаб кўриқлар керак.

* * *

Сўнгги йилларда ҳаётимизда юз бераётган янгиликларни ўзида акс эттирувчи қанчадан-қанча ажойиб адабиёт асарлари юзага келди. Бу табиий бир ҳолдир. Чунки кишиларимиз ҳаётнинг барча соҳаларида янги-янги юксакликларни забт этмоқдалар, уларнинг истиқбол сари ташлаётган улкан қадамларини ўтмиш билан ҳатто қиёслаш ҳам мумкин эмас. Жамиятимизда турмушнинг жўшқин оқимидан четда турган кишилар сони тобора камаймоқда. Қайёққа қарасанг, меҳрибон ва меҳнаткаш, келажакни ўз қўли ила яратаётган кишиларни кўрасан. Улар адабиёт арбобларининг эътиборини ўзига тортмоқда.

Совет санъаткорларида шундай муҳим фазилатлар мавжудки, бу уларни капиталистик

оламдаги ҳамкасбларидан жуда устун қўяди. Бизнинг ижобий қаҳрамонларни узоқ қидириб юришимиз ёки ёзувчи фантазиясидаги ҳамма воситаларни ишга солиб, уни тўқиб чиқаришимизга эҳтиёж йўқ. Бизнинг қаҳрамонимиз асарларимизга ҳаётдан ўзи кириб келади. Бу қаҳрамон бизнинг ёнимизда, худди шу биз яшаб турган ҳаётда, биз юрган кўчалардан ўтиб боради. У ҳар доим бизнинг орамизда, биз билан бирга. Ўз қаҳрамонлигини ҳар куни ўз меҳнати, шижоати билан сезилмас равишда яратиб боради. Мана шундай қаҳрамонлар ҳақида асар ёзиш нақадар қувончли!

...Бугунги кунда халқ томонидан ҳаққоний равишда қаҳрамон деб тан олинганларнинг ҳар бири ўзларидан олдинги қаҳрамонларни билдилар ва уларни эсдан чиқармайдилар. Чунки, уларнинг барчасига тарихда кўпгина асарлар бағишланган. Бундай бўлиши жуда қонунийдир. Зеро, қонли курашлар эвазига қўлга киритилган бугунги кунимизда ўтмишни унутишга асло ҳаққимиз йўқ. Биз ҳали кўп маротаба ўзимизнинг ўткир хотирамиз билан граждандар уруши ва Улуғ Ватан уруши йилларига, биринчи

беш йилликлар даврига мурожаат қиламиз. Чунки, бу йилларнинг қаҳрамонлари мардлик, матонат, гражданликнинг ўлмас тимсолидир. Улардан ҳали совет кишиларининг жуда кўп авлодлари ўрناк олажаклар. Шунинг учун уларнинг порлоқ, биллурдек мусаффо образларини абадийлаштириш биз, зиёлиларнинг муқаддас бурчимиздир.

* * *

Бизнинг ижодимизда келажак кунларимиз қандай ўрин олиши керак? Биз кимлар ва нималар ҳақида ижод этишимиз керак? Ҳали айтганимдек, бизга хаёлга чўмиш, ўйлаб тўқишимизга эҳтиёж йўқ. Биз коммунистик келажакдаги одамни жуда ёрқин тасаввур этамиз. Унинг манфаатларини, фикр-ўй доираларини, гоё ва мақсадларини яхши биламиз... Биз ҳозирги кунларнинг буюк тантанаворлигини, яратувчи меҳнат завқ-шавқини келажак авлодга етказишимиз керак. Биз ўз асарларимиз саҳифалари давримизнинг тарихига айланиб қолиши учун, келажак одамини тарбиялашда ўзига хос мактаб бўлиши учун замондан илгарилаб боришга бурчимиз.

Коммунизм илмий тафаккур ва ижод ғоят тараққий этган, ақлли машиналар, улкан заводлар ва электростанциялар одамга хизмат қиладиган ажойиб даврдир. Коммунизм янги инсонлар замонасидир. Коммунизм ҳақида ўйлар эканмиз, машиналарнинг темир юрагини таҳлил эта оладиган, мураккаб математик формулаларни қийналмай ўқий оладиган, инсон қалбининг уришини яхши ҳис эта оладиган кишилар кўз олдимизга келади. Бу жамиятда худбинликка, қашшоқ юракларга ўрин бўлмайди.

Шунинг учун ҳам диққатимиз марказида янги инсонни тарбиялаш масаласи турибди. Суҳбатдошингга узундан-узоқ насиҳат қилишинг, лекин сўзларинг унга таъсир кўрсатмаслиги мумкин. Аммо кишига бир неча сатр яхши шеър ўқиб бериш билан унинг қалбига энг яқин йўлни топиб олса бўлади. Санъатнинг ана шу хусусияти туфайли ҳам уни, келажак кишисини, тарбиялаш борасида энг қудратли қурооллардан бири, деймиз.

ШЕЪР ҚАНДАЙ ТУФИЛАДИ?

...Менинг ҳаётимдаги энг муҳим нарса шеър устида ишлашдир. Шеърнинг китобхонга бўлган таъсир кучи, бинобарин, шоирнинг жамиятга бўлган таъсири диапазони худди шу нарсага боғлиқ.

• • •

Мен янги шеърлар устида ишлар эканман, янгиликка интилиш фақат шакл талаби бўлмай, ранг-баранг воқеликнинг тақозоси эканлигига астойдил ишонч ҳосил қилдим. Агар мавзунинг ич-ичига кирсангиз, бадий кашфиётлар имконияти тобора чексиз тус олади.

• • •

Менингча, шеърый асарнинг умри худди уруннинг умрига ўхшайди. Дастлаб у факт, кузатиш, ҳали фикрга айланмаган ҳиссиёт-у ҳали ҳиссиёт тугдиролмаган фикр. Шуларнинг бари тупроққа тушади; тупроқда ётиб, бўртади; бўлажак ниҳолни юзага келтирувчи куртакка ай-

ланади. Ва, ниҳоят, жиз этиб, жиндак иссиқ нам, илиқ ҳаво теккач, ердан бош кўтариб, янги умрини бошлаб юборади! Бунинг муддатини айтиб бўлмайди, албатта. Чоғимда, асар режасининг ҳам худди ғаллага ўхшаш кузи ва баҳори бўлади, баъзиси тез нишона кўрсатса, баъзисининг мияда қишлаб чиқиши даркор бўлади. Табиийки, баъзан уруғнинг ичида ҳам пучаги учраб қолади, ундан ниш уриб чиққан ниҳол бари бир кўкармайди, бинобарин, шоир ҳам худди деҳқон каби ўз йўлида гоҳ ўкинчли, гоҳ севинчли тасодифларга дуч келиб туради.

* * *

Ў Шеър ногаҳоний кайфиятга, бировнинг гапига жавобан туғилганида, ўзингни чолғу асбобига ўхшаш сезасан. Кимдир торингни чертиб қўяди-да, кейин оҳанг, куй, наво қўйилиб келаверади... Албатта, шуларнинг ҳаммаси сенда илгари ҳам бўлган ва сассиз тор сингари таранг тортилиб ётавермаган, балки йиғилиб-йиғилиб, ўзининг ғалати, пинҳона ҳаётида тусланаверган ва вақти-соати келиши билан бир лаҳзада юзага чиққан-қўйган. ✓

* * *

...Умумий тафаккур билан конкрет манзара

сениг хаёлингда узоқ вақтгача айрим-айрим ҳолда яшайди-да, кейин бирдан иккалови бир-бирига қўшилиб кетади. Фафур Ғулом ўзининг кейинчалик машҳур бўлиб кетган «Вақт» шеърини ёзишни ният қилиб қўйиб, қандай қийналиб юрганини айтиб бергани эсимда. Унинг миясида аллақандай умумий тасаввурлар палахса-палахса бўлиб кўчаверибди, фикрлар бир-бирига тўқнашиб кетаверибди, шеърнинг айрим бандлари етилиб қолибди-ю, лекин шеърнинг ибтидоси, асосий конкрет образ, биринчи мисра ҳадеганда туғилавермабди, шунда у туйқусдан бир замонлар бир шахло кўзли қизни таниганини, унинг ажойиб, қуюқ киприклари капалак қанстига ўхшаш бўлганини эслаб қолибди. Уша қизнинг киприк қоқишини эслаши билан кўз ўнгиде бир лаҳзали фурсатнинг жонли образи гавдаланибди. Шеърга камлик қилиб турган образнинг ибтидоси худди мана шу экан!

...Ҳар қандай ёзувчи сингари сўз топиш машаққати менга ҳам маълум. Ахир, йиллар ўтган сайин ўз-ўзингга талабчанлигинг ошиб боради. Тажрибанг қанча кўпайса, бировларнинг эски ё янги шеърлари билан қанча кўп таниш-

санг, бирон чинакам янги гап топиб айтиш на-
қадар мушкуллигини шунча яққол кўрасан. Ик-
кинчи томондан эса, қанчалик ғалати туюлмасин,
тилнинг имкониятлари, шеърининг қўл ўрил-
маган ва қадам босилмаган майдонлари чиндан
ҳам чексиз эканига ишонч ҳосил қиласан.

Ҳар бир шеърнинг ўз тақдири бор. Баъзи
шеърлар аста-секин ёзилади, баъзилари бир он-
да ёзилганга, ўзинг учун ҳам кутилмаган ҳолга
ўхшаб кўринади. Бироқ бу шеърлар ҳам юра-
гингдан бирданига тўкилгани йўқ. Масалан,
Тошкент зилзиласи ҳақидаги «Хотира сатрла-
ри» номли шеърим ўша мудҳиш ҳодиса содир
бўлган дастлабки кунларда эмас, балки маъ-
лум муддат ўтгандан кейин, атиги бир неча со-
ат ичида ёзилган. Демак, бу шеърни «дафъа-
тан», «бир зарб билан» ёзилди, дейиш тўғри
бўлмас. Бу мавзу анча вақт мени ҳаяжонга со-
либ, онг ва юракда обдон пишиб етилган.

Мен одатда шеърларни туркум-туркум шак-
лида ёзаман, кўп қораламалар қиламан, яъни
айрим шеърларнинг айрим сатрлари ёзилиб қо-
лаверлади. Қалбдан бир неча мисраларга кўчган

фикр ёки туйғулар бир эмас, бир неча шеърларга асос бўлиб тушади. Бу кўпинча баҳорда, мен гуллаган табиат ичра ўзимни қайта туғилгандай ҳис қилган кезларда содир бўлади. Табиатдаги бундай уйғониш: камалак, кўклам момақалдироқлари, жилғалар, ошён қураётган қалдирғочлар, баҳорги тошқинлар — буларнинг бари шоирга ўзи шундоққина қоғозга кўчадиган шеър бўлиб кўринади, музыкаси эшитилади. Лекин кейин, китобхонга тавсия қилншдан аввал ҳар бир мисра, ҳар бир сўз устида ишлашга тўғри келади. Ҳақиқий шеъринг сени ўраб олган қайноқ ҳаётнинг завқу шавқи, қалбингнинг шодлиғу дарди, кўрган-кечирганларингнинг теран идрок этилиши демакдир. Демак, шеър жамиятдаги, ўз замонанг ва ҳаётингдаги воқеалар, бахт ва ташвишдан, оддий ҳаётинг орзую юмушлар тўла кунлардан, қайноқ ҳарорат ва меҳр тўла юрагу меҳнатли, бедор ўтган тунлардан вужудга келади.

* * *

Шеърнинг ёзилиши учун гоҳ лаҳзалар кифоя, гоҳ йиллар етмайди. Ўзимга қараб, кўпчилик шоирларда ҳам шундай бўлса керак, деб ўйлайман.

Таваллудимнинг эллик йиллигини нишонламоқчи бўлишди. Ҳамма мева ҳам тезпишар бўлмагандек, менинг ижодим ҳам «инқироз»да эди, деярли икки йил шеър ёзмаганман; журнал, жамоат ишлари...

Меҳнат отпускамни олиб, узоқ нжод уйлари-дан бирига кетдим. Бир неча кун яшадим — шеър дарди қийнади, қанча қоғозларни қоралаб ташладим, лекин ҳеч нарса ёзолмадим... Фарғона водийсига кетгим келди. Бордим... Водилдаман... Дала айланаман, табиатга тўймай боқаман, одамлар билан суҳбатлашаман. Қўз олдимда шеърдан гўзал, мукамал дунё!.. Қарабсизки, бахт дариб, уч кун деганда сатрлар ёнига сатрлар кела бошлади. Инсон ва табиатнинг ҳар бир неъматини: ақиқ юлдузлар, зумрад далалар, жилдираб оққан тиниқ-тиниқ сув остидаги палак гулларини эслатувчи ранг-баранг тошчалар — ҳамма-ҳаммаси шеърга айланар, қўлга тутиб кўрса бўладиган мунчоқлар шодасидай тизилиб келар, мендан бахтлироқ одам йўқ!.. «Уйлар» номли шеърини тўпланим ўша масъуд қирқ беш кунда Водилда ёзилди.

* * *

Ижодкорнинг шеърсиз кунлари ҳам мана шундай қалб «портлаши» учун ҳозирлик лаҳ-

залари бўлади. Мушкул заҳматлари, уйқусиз тунлари эвазига кўкартиражак ҳосилига дон сочиш лаҳзалари бўлади.

* * *

...Шахсан ўзимнинг шеъриятдаги тажрибам ҳақида гапирадиган бўлсам, иқрор бўлишим керакки, мен ҳеч қачон қофия излаб топиш билан атайлаб шуғулланган эмасман. Кутилмаганда эътиборни ўзига тортадиган, ҳар банднинг қиёфасини белгилаб берадиган жарангдор, ғайритабiiий сўз маъносида қофия мен учун ҳаммаша муҳим, лекин ишонаверингки, қофия қидирган вақтим сира бўлган эмас — унинг ўзи доим рўпарамдан чиқаверган.

* * *

Ҳар бир шеъримни ёзаётганимда, унинг ўтли туйғулари билан яшаётганимда, «Мен шоирман», деб ўйлайман. Бирор жойда чоп этилгандан сўнг эса «Қачон шоир бўларкинман?...» деган хаёл дилимдан кечади. Чунки мен чоп этилган шеърларимда қалбимдаги қувонч, дард, ҳаяжонларнинг суратини кўргандай бўламан, ҳар гал уларга нимадир етмаётгандай, нимасидир аслига ўхшамаётгандай туюлаверади...

Мен халқ қизиман. Унга истеъдодимнинг сўнгги қатрасига қадар хизмат қилишни ўзимнинг энг муҳим ижодий вазифам деб биламан. Илк шеърларимдан бошлаб янги ҳаётни, мен яшаётган заминда амалга оширилган барча эзгу ишларни куйлаб келдим, юртдошларимнинг улуғвор ишларини куйлаб келдим. Чамаси, менга замондош бўлган хотин-қизлар тўғрисида кўпроқ ёздим. Улар ҳамиша мен билан ёнма-ён, ҳамиша менинг шеърларимда. Мен бу шеърларда уларнинг ички дунёсини куйлашга, қисқа тарихий муддатда руҳий тараққиётнинг улкан йўлини босиб ўтган хотин-қизларни тараннум этишга, уларнинг янги, социалистик жамият вакиласи сифатидаги ҳис ва туйғуларининг бутун гўзаллиги, маънавий бойлигини очишга интилдим ва ҳозир ҳам шунга интилмоқдаман.

* * *

Митингдами, юзма-юз туриб суҳбатлашишдами, жамоат ҳузуридаги мушоирадами, инда-

масдан бирон ёққа биргалашиб сафарга кетиш-дами (бунда бир хилдаги нарсаларни кўриш ва қадрлашга ўрганасан киши) — одамларнинг бир-бири билан жонли мулоқотда бўлишида жуда кўп гап бор... Бошқача қилиб айтганда, менинг учун кейинчалик шеър ниш уриб чиқадиган куртак қаерда ва қай йўсинда бинога келиб, ғунча ёзса, ҳамжиҳатлик, умумий ва шахсий дўстликнинг асоси ҳам худди шу тахлитда, яъни жонли ҳаёт, табиат, инсон қўли қилган ишлар билан ранг-баранг ва конкрет мулоқотда бўлиш натижасида бунёд бўлади... Менинг учун кундалик муҳаррирлик ишим билан жамоатчилик ишим, сафарларим, учрашувларим шоирлик ишим билан ёндош ҳолда яшаб, давом этади. Сирасини айтганда, биз ишлар эканмиз, олам бизга бахш этган нарсаларнинг бир қисминигина шу орқали унга қайтариб берамиз, биз учун шу бурчимизни адо этишнинг энг яхши усули эса шеър ёзишдир.

• • •

Анвойи жаҳонни ўз кўзинг, коммунист шоир кўзи билан кўриш «Инсонга тинчлик, муҳаббат, фарзанд учун ёрқин келажакка ишонч бир хилда зарур», деган фикрга олиб келар экан.

Ҳамма ерда бўлгинг, ҳис қилгинг келади. Осиё ва Африка ёзувчилари бирдамлик комитетининг ёки ёзувчиларнинг вакилимисан, хотин-қизлар комитетининг вакили бўлиб борасанми, аввало, совет кишиси — шоирсан. Дунёга, воқеаларга, одамларга шоир сифатида ёндашасан. Шунинг учун ҳам Ҳиндистонга бўлган сафарнинг ҳисоботи сифатида «Мушоира» ёзилди; бу шеър менга шунинг учун муҳимки, у ҳамма сафарларимдан олган энг қимматли туҳфадир. Мен умуман шоирнинг эмас, совет шоирининг иқболи билан жуда фахрланаман. Сафарлар, учрашувлар, кузатувлар ифтихорим кучини ошириб юборди.

* * *

Баъзан чет элларда совет ёзувчиларини пропаганда, ташвиқотчилар бўлиб қолишган, деб айблайдилар. Бундан қўрқиб қолганимиз керакми? Шундай вақтларда мени комсомол тарбиялаб, партияга узатганидан, шонли Коммунистик партиянинг оддий аъзоси эканлигимдан, партиямиз шиорларини мен ҳам пропаганда қилаётганимдан фахрланиб сўзлайман. Нима учун пропаганда қилмайлик!? Гўзаллик, олижанобликни тарғиб қилиш айбми?!

Биз ажойиб ҳаётни, тинчликни, ер юзида бахтиёр яшашни тарғиб қиламиз. Қуллик ва асрий зулматнинг ҳамма занжирларини парчалаб ташлашга қодир бўлган совет кишини куйлашдан катта бахт борми? Бу куйдан ҳам гўзал келажакни ва унда яшайдиган янги авлодни куйлаймиз биз, совет ёзувчилари. Шулар сафида мен ҳам борлигимдан бахтиёр бўлиб, тонгни куйлайман, оппоқ, нурли тонгни куйлайман. Шунинг учун ҳам шеър мажмуаларимдан бирими «Мен тонгни куйлайман» деб атаганман, умрим борича тонгни, нурни, эзгуликни тарғиб қилишдан тўхтамайман.

Адабиётимиз, шеърятимизнинг халқ ҳаётига тобора яқинлашаётганидан, ҳаётимиздаги муҳим проблемаларни дадил кўтараётганидан қувонаман. Сафимизга дадил, билимдон ёшлар кириб келаётганидан жуда хурсандман. Уларнинг шеърларида классик ва совет шеърятининг яхши таъсирларини сезаман, бугунги қайноқ ҳаёт нафасини, ғояларимизга садоқатни, курашувчанликни ҳис этаман. Бу ёшлар юксак адабиётимизни яна баландга кўтарадилар, деб ншонгим келади.

Хотин-қизлар педбилим юртида Тошпўлат Саъдий, Шукур Саъдулла каби шоирлар олиб борадиган адабий тўғаракда менинг шеъриятга бўлган ҳавасим улғайди. Ёзувчилар союзи қошида Ҳамид Олимжон, Ғафур Ғулом, Уйғун каби ўша вақтдаёқ машҳур, суюкли шоирлар раҳбарлик қилган семинар машғулотларида ҳавасим орзуга айланди, қаламимга далда берди. Навоий, Фузулий битган муҳаббат, қаҳрамонлик дostonларини ўқиб, шеърият менинг эҳтиёжга айланди. Рус классиклари — Пушкин, Лермонтов, Некрасовни ўрганиб, поэзияни ҳаётимнинг маъноси деб билдим. Бу гапдан мени фақат ўқиб, шоир бўлибди, деб ўйламанг. Менинг шеърим энг аввал инқилоб туфайли янгиланган ҳаёт эди. Менинг илҳомим қураётган, курашаётган, енгаётган, баъзан ташвишли, баъзан бахтиёр, беором, безовта халқим эди. Ҳозир ҳам шундай.

Гунафша... Миттигина гул. Лекин қандай хушбўй у, қандай гўзал у. Ҳар кичкина жон ўзида шунча фазилатни асрай олса эди...

• • •

Вақт деган ҳаққоний ҳакам ҳам бор... Ҳар бир ижодкор вақтнинг ғалвиридан омон чиқиб, узоқроқ яшайдиган асарларни орзу қилади.

• • •

Шуҳратли, шонли мамлакатга, унинг тинчликда ва эзгуликда байроқдор халқига, инсонпарвар, тараққийпарвар адабиёти ривожига оддий заҳматкаш сифатида қувониб-қувониб хизмат қилиш нақадар улкан бахтиёрлик.

МУНДАРИЖА

<i>Н. Каримов. Эстетик олам манзаралари</i>	3
Ҳаёт ва шеърият	11
Шеърият — халқ қалби	20
Шеър — туйғулар фарзанди	28
Шоир ва китобхон	34
Шоир ва қаҳрамон	39
Шеър қандай туғилади?	45
Мен — совет шоири	52

ЗУЛЬФИЯ

ДУМЫ О ЛИТЕРАТУРЕ

На узбекском языке

Ташкент, «Фан»

*Ўзбекистон ССР ФА А. С. Пушкин номидаги
Тил ва адабиёт институтининг илмий совети
томонидан нашрга тасдиқланган*

Муҳаррир *А. Холиқов*
Рассом *В. Мочалин*
Техмуҳаррир *А. Шепельков*
Корректор *С. Зокирова*

ИБ № 3457

Теришга берилди 28.11.85. Босишга рухсат этилди
29.11.85. Р-13313. Формат 84×108^{1/16}. Силлиқ ялтироқ
қоғоз. Адабий гарнитура. Юқори босма. Шартли босма
л. 1,57. Ҳисоб-нашриёт л. 1,3. Тиражи 3000. Заказ 230.
Баҳоси 20 т.

ЎзССР «Фан» нашриёти. 700047. Тошкент,
Гоголь кўчаси, 70.

ЎзССР «Фан» нашриётининг босмахонаси, Тошкент,
М. Горький проспекти, 79.